

Легенди рідного краю

С
·
К
о
с
о
Г
і
р
к
а

Ярмолинецька ЦБС

Косогірська бібліотека-філіал

Легенди про с. Косогірка

Ярмолинецького району
Хмельницької області

Користувач бібліотеки

Боднар Тетяна Вікторівна

студентка Хмельницької

гуманітарно-педагогічної академії

Косогірка
2008 р

«Красо України, Подолля!
Розкинулось мило, недбало!
Здається, що зроду недоля,
Що горе тебе не знавало!»

«Красо України, Подолля...» - так писала Леся Українка про землю, яка розкинулась мило, недбало ген - ген від сивочолих Карпат і до степів таврійських, від голубооких поліських озер і до швидкоплинного Дністра. Зараз на стародавній землі цього історико-географічного регіону повністю або ж частково адміністративно розташовані аж шість областей України: Тернопільська, Хмельницька, Вінницька, Одеська, Черкаська, Миколаївська, населення яких цілком справедливо може сказати, що їхніми предками були історично відомі подоляни.

Подолля - історико-етнографічна область України, що розкинулась у межиріччі Південного Бугу і Дністра. Місцевих жителів цієї території здавна називали подолянами, подоляками...

Термін «Поділля» вперше згадується в літовському літописі 1362 року. До його поширення побутувала назва «Пониззя», яка вперше згадується 1226 року. Пониззя й Поділля означають одне й те ж географічне поняття. Розташоване поблизу Карпатських гір, відносно воно є низом, долом, подолом. (Наука і суспільство - 1990-№5 ст32)

Хмельницька область розташована в середній частині басейну Дністра, по його правих притоках Смотричу, Ушиці, Збручу, у верхній частині басейну Південного Бугу та верхів'ях Горині що належить до Дніпровського басейну в західній частині правобережжя.

Північна менша, частина території області розташована в межах Волинського плато, південна більша, - на Подільському плато, які є складовими частинами Волино-Подільської височини. На півдні вона пролягає до Дністра. Область займає зручне географічне положення: через її територію проходять важливі залізничні і шосейні шляхи, які сполучають східні та західні райони республіки. Правобережжя зумовлює більші, ніж для інших областей, вплив

вологих повітряних мас, що йдуть з Атлантичного океану. Область дістає більше опадів і має менш континентальний клімат, ніж сусідні області, що лежать на сході від неї. Родючі чорноземні ґрунти, багата рослинність, велика кількість рік сприяли густому заселенню території. Зручність географічного положення областей спричиняли до того, що в глибоку давнину через її територію проходили жваві торгівельні шляхи, які пролягали по р. Терас (давня назва Дністра) з Центральної Європи в Фінікію, Середню Азію, Туреччину, Рим; західних земель стародавньої Русі у східні. На цих шляхах утворився ряд міст Поділля, які були водночас і торговими центрами, і укріпленнями для захисту південно-східних рубежів Русі від набігів татар, турків та інших загарбників, (географічний нарис - радянська школа 1960 ст5)

З півдня на північ з Руського (Чорного) моря у Слов'янське (Балтійське) Поділля перерізував водний шлях, що проходив по Південному Бугу і Бужу. Волком човни перетягувались з Бужка у Случ, далі вони йшли по Прип'яті, лівому Случі (в Білорусії) і волком перекидались у Німан, по якому пливли у Прибалтику.

Як бачимо, Поділля у дуже далекі часи було місцем схрещення великих торгівельних шляхів.

Територія Поділля була заселена людьми починаючи з давнього кам'яного віку. Найдавніші сліди життя людини епохи раннього палеоліту (ашельської культури - 300-150 тис. років тому) зафіковані на території середнього Придністров'я поблизу с.Луки Врубловецької Кам'янець-Подільського району Хмельницької обл. Там були виявлені найдавніші знаряддя – ашельські ручні рубила, які використовувалися для викопування юстівного коріння, полювання на дрібних тварин. Людські колективи ашельської епохи які вели бродячий спосіб життя (нариси історії Поділля 1990 ст5)

В історичних джерелах минулих віків, у лаконічних повідомленнях літописців знаходимо немало захоплених відгуків про особливі якості і характерні риси населення південних окраїн Поділля, нашадків стародавніх тиверців і уличів. Коли євреї з'явилися в Поліській губернії точно не виявлено, але припустимо, що вони вселилися на Поділлі десь в 1090 роках. Загальний

характер євреїв, скрізь і всюди однаковий: вони миролюбні, смикалисні, мають велику нахил до торгівлі, але праці не люблять. Но при ремеслі вибирають собі такий труд який має нахил до обману; наприклад більшість з них обирали професію годинникового майстра, діамантника.

Є на Поділлі село Косогірка (стара назва Фрампіль) як містечко з'явилося на початку XVIII ст. завдяки важливому шляху з Кам'янця-Подільського на Проскурів. Вважається, що заселення розпочиналося від сатіни, названої Австрією, - центру торгівлі поселення. Він мав форму квадрата. На південному боці стояв розкішний будиночок, а з трьох інших боків було близько 20-ти магазинів, якими користувалися жителі майже 20-ти населених пунктів. Містечко втиснулося поміж присілками Франівка від якого, власне, й одержало назву, та Перелісів. Його дуже швидко наповнювали єврейські сім'ї. Невеличка збудувалась щільно, залишаючи простір для вузьких вуличок і переходів. А головна вулиця, яка тягнулася на південь, була зайнита довгим ланцюжком готелів (зайїджих дворів) для купців та візників. Перші поселенці з числа євреїв взялися за спорудження закусочних для селян, які приїжджали на торги. Коли виникла ідея прокласти сучасну дорогу між Проскуровом і Кам'янцем-Подільським, інженери запропонували власникам готелів заплатити їм як хабар 100 руб. золотом. Це й призвело до розорення власників цих закладів і занепаду містечка в цілому.

В кінці XIX - на початку ХХ ст. євреї брали участь у зборі грошових пожертв сіоністським організаціям, розповсюджували сіоністську літературу, окремі єврейські сім'ї емігрували за кордон. В період подій 1918-1920 рр. містечко не раз переходило з рук у руки. Єврейське населення досить обережно ставилося до військ і не раз давало солідний викуп, аби запобігти погромам та пограбуванням. Так у 1926 р. тут проживало 1190 осіб обох статей. Окрім того, в присілку Перелісів мешкало 770 осіб, Франівці - 552.

В давнину ходила така легенда про євреїв: «як шукали Христа згубити, то він утік та й сховався і найперше в яслах межи воли. Жиди так його шукають, шукають! А волики їдять собі пашу та все мордою пригортають схованця - вибирають ніби, котре стебло - і все пригортають.

Виховався Христос на цей раз і поблагословив волів, щоб мало їли і ситі були.

На другий раз прийшло ховатись. Куди тут? Вже жиди знають, що був межи волами... Взяв та й сховався межи коні. Та коні, сказано, худобина ненажерлива, як почали їсти, то з'їли й те, чим Христос сам себе накрив. То жиди і забачили і взяли Христа. За це Бог прокляв коней, щоб їли цілий вік і все голодні стояли.» (прислів'я: волові дай полови та жени поволі, а коневі -вівса, та жени, як пса.)

В половині XVIII ст. на панських землях Поділля поселилися цигани. Там вони осілися слободами, і з яких і до сього часу збереглися: Спасів Майдан, Літинського повіту; Приворотський або Циганський Яр та Малий Жванчик, Ушицького повіту, Немиринці Проскурівського повіту та інші.

Легенда як чоловік зустрів нечистого

Бо то ішов чоловік із Жванчика (Ушицького уїзду Под. Губ.) до Нифедовець пізно і доходив до ліска та й прикро йому стало самому йти через ліс. Оглядається: за ним іде конякою чоловік і просить його: «Возьміть мене, то я вам куплю горілки». І той нічого йому не казав і посунувся; той сів і їде з ним і дивиться, кобила дуже шпарко біжить. І розказує (сівши) йому куди він іде, по якім ділі, і його питає, звідки і куди іде, що він нічого не каже? Йому стало лячно; подумав: «Я непотрібні речі говорив, а Богу не молився». І хреститься і молить: «Отче наш». І дивиться: нема нічого, і на тім самім місці сидить, де і стояв.

Корінні мешканці Поділля - українці. Віри вони переважно православної, але є трохи католиків.

З давніх давен подоляни на своїй багатій землі займаються і займалися землеробством. Дуже розвинутий на середній Україні домашній промисел. Люди тут тчуть полотно, рушники, килими; роблять решета, кошики та канапи; бондарють, столярють, гончарють, ковалють, кущнірють, багато працює коло кревецтва й шапкарства.

З давніх давен з працею людей дуже багато було пов'язано обрядовості, небилиць, легенд.

Махтєєва криничка

Одного року в селі Косогірка Ярмолинецького р-ну була засуха. Довгий період не було в селі дощу, а в сусідніх селах за 1-2км. йшли дощі. На окраїні села була невеличка криничка, яка називалася Махтєєва (на ім'я пана який тут проживав). Зібралися жінки первачки (перша дитина в сім'ї) брали з цієї кринички воду і носили на кладовище. Де поливали могилу повішельника. І через деякий період (через день-два) в селі пішов дощ.

Ще розповідають старі люди, що коли не було дощу, то треба первакові вкрасти глечик. І на перехресній дорозі кинути в криницю.

Легенда про блуд

Блуд - різновид нечистої сили, який не має виразної персоніфікації. Згідно з легendoю - це скинутий з неба злий дух, що не встиг приземлитися і завис у повітрі. Відтак блуд чіпляється до кожного, хто випадково торкнеться його. Може прибирати вигляд птаха, чоловіка, кота, собаки, світла тощо. Найчастіше він чатує на роздоріжжі. Вчепившись у людину блуд може змушувати її блукати до повного знесилення на одному місці або завести в болото чи іншу пастку. Серед численних захисних засобів проти блуду бажано було знати дні своїх родин і хрестин; пригадати, на який день припадав Святий вечір і які страви тоді подавалися або хто стояв праворуч від людини, що заблудилася; перевернути на собі сорочку та ін. Розсіювався блуд, як і інша нечиста сила з першим криком півня.

Старожили розповідають, що між селами Косогірка, Соснівка та Мала Карабчієвка (Дунаєвецького р-ну) є долина яка називається Озера. Там дуже часто чіпляється блуд.

Легенда про вихор

Цей образ суттєво відрізняється від народних уявлень про вітер, що мав подобу сердитого вусатого дідугана. Вихор - це різновид нечистого і вкритий шерстю чорний чоловік з крилами, великими нігтями та хвостом. Живота вихор не має, і нутрощі його відкриті. Живе він у полі або в скелі, постійно перелітаючи з місця на місце. Особливо рухливим вихор стає перед бурею. Коли він здійметься, казали, що це сам нечистий справляє своє весілля. Потрапити у вихор вважалося небезпечним, оскільки це могло спричинити психічну хворобу або каліцтво. В народі існувала ціла система магічних - захисних дій, аби уникнути підвію вихра. Зокрема, вірили, що вихор можна вбити, якщо кинути в нього ножем, або говорити йому: свяченої солі йому.

Моя бабуся розповідала, що колись як зірвався вихор, то підняв малу дитину. А коли стих, то дитина була чорна.

Легенда про мару

Мара - міфічна богиня зла. Пізніше образ мара уособлював хворобливий, тривожний, неспокійний сон. Мислилася страшною істотою жіночої статі, нічним привидом, що насідав на сонну людину, а коли та прокидалась, то мара миттю зникала.

Одного разу коли мені було 11 років, в ночі мені приснилась касандра. Жінка з довгим волоссям і світло зеленими очима. Коли я прокинулась, то відчула, що у мене жар. І захворіла на ангіну. З тих пір завжди, коли мені сниться касандра я маю захворіти.

Річка Студениця

Річка Студениця - ліва притока Дністра, свої води несе і територією Ярмолинецького району на ділянці у 7,5 км.

Початок вона бере з джерел на північ від села Косогірка нашого району.

Колись вона мала 84 км у довжину. Створення Дністровського гідрозузла зумовило скорочення річки на 10,7 км за рахунок водосховища. Студениця належить до розряду малих рік.

Назва її походить від того, що живиться вона холодними джерельними водами.

Зараз зарості осоки слугують ознаками річки уже на перших метрах, якщо йти від витоку, то між Косогіркою і Соснівкою.

За Савинцями, мимо яких струмують Студениця, далі течії не спостерігається. Оживає вона уже біля Глушковець у сусідньому Дунаєвецькому районі. Проте за розповідями старожилів вона була повноводною, водилися у ній в'юни, які живуть тільки у чистій воді.

А всього Студениця перетинає 18 населених пунктів, прямуючи територією Ярмолинецького, Дунаєвецького, Кам'янець-Подільського районів.

Про річку Студеницю існує легенда "Вірність".

Вірність (легенда)

Давно те було, та так давно, що важко сказати, чи то було насправді.

Жив у глибокому і розлогому яру ставний, вродливий парубок, якого звали Ципель. Такого дивного імені зараз не зустріти. Воно зникло з плином часу й багато інших імен, залишивши від себе в назвах сіл, гір, річок, урочищ...

Якось пас Ципель волів край яру. Волів він попутав, щоб не розбридалися, а сам приліг на траву під кущем калини й задивився на калиновий цвіт. Дивився-дивився, аж раптом дівчина йому привиділася. Вродлива, в усьому

світі крашої, мабуть, і не було. Личко ніжне, як сонечко, очі сині-сині, як небо в погожий день, коса золотава і бліскуча, як сонячне проміння.

Підвівся Ципель. Думав — зникне дивне видіння. Аж ні стойть. Думав зникне дивне видіння. Аж ні — стойть дівчина, всміхається йому.

- Хто ти? — запитав.

- Я — Студениця. А ти?

- Ципель...

- Циплик?

- Ципликом мене звали, коли був маленьким, - усміхнувся їй. Весна познайомила їх і поєднала. Коли минуло сонячне літо і настала осінь, вирішили вони побратися. Але спершу Ципель мусив за тодішнім звичаєм вепра на весілля вплювати.

Одного дня пішов він у ліс, а Студениця, провівши його, зійшла на стрімку кручу і взялася прясти. Вона так захопилася роботою, що й не помітила, як підкraлися до неї нападники — кочівники. Побачила їх зовсім близько, скрикнула, кинула пряdkу, побігла, а бігти було нікуди — попереду яр. І кинулася Студениця в яр. Почувся страшеної сили гуркіт. Захиталася і розтулилася земля, поглинувши тіло Студениці. Тільки її довга коса лишилася в яру. По його дну постелилася і побігла водою. А веретено, яке красуня випустила з рук, падаючи, зачіпилося за прямовісну стіну кручі й закам'яніло.

Щось тривожне відчув у цей час Ципель. Кинув полювання, помчав стрілою на місце, де залишив дівчину.

- Студениця, де ти?! — загукав. — Де ти?!

- Я т-у-у-т.-долинув з яру знайомий голос. — Т-у-у-т...

Скочив Ципель з берега за дівчиною, і сталося ще одне диво: тіло його з гуркотом зникло, а на тому місці де він упав, виріс великий пагорб.

Й досі стойте у глибокому яру поблизу Патринець пагорб Ципель, а річка Студениця в'ється біля його піdnіжжя, співає йому пісень. А поруч на високому прямовисному, як стіна, березі висить кам'яне веретено — мовчазний свідок вірного кохання.